

Karabağ'ın Kültürel Özellikleri: Şuşa'nın Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi

Cultural Features of Karabakh: Assessment of the Tourism Potential of Shusha

Aynur NAZAROVA^a ve Nükhet ELTUT KALENDER^b

^a Doktora Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Van, Türkiye.

^b Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Van, Türkiye.

Özet

Azerbaycan'ın ayrılmaz parçası Karabağ Azerbaycan halkının etnogenezi, tarihi ve kültüründe önemli rol oynayan bölgelerdendir. Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Karabağ'ın zengin kültürel örnekleri, sanatı, tarihi eserleri, halk sanatı örnekleri, dünyaca ünlü müziği ve kendine özgü muğam tarzı vardır. Zaman zaman bilimsel araştırmalar ve arkeolojik kazılarda bulunan halk sanatı örnekleri, ev eşyaları, üzerlerindeki desenler, takılar üzerindeki resimler Karabağ'ın kültürünü kanıtlar niteliktedir. Doğal-coğrafi koşullar, su kaynakları, flora ve fauna zenginliği, Azıh Mağarası gibi doğal mağaralar, eski çağlardan beri ilkel insanların buraya yerleşmelerine olanak sağlamıştır. Ayrıca Karabağ halıları, Karabağ atları, "Karabağ Muğam Okulu" kültür turizmiyle ilgilenen turistlerin ilgisini çekmiştir. Karabağ'da eko, dağ, kış, av, sağlık turizmi gibi birçok turizm türünün gelişmesi için fırsatlar mevcuttur.

Bölgenin başlıca turizm merkezi Şuşa mevsim ve tedavi açısından hem de kendine özgü mimari tarzıyla kesintisiz turizm potansiyeline sahiptir. Orta Çağ'da bile Doğu'ya, Azerbaycan'a giden Avrupalı seyyahlar, doktorlar, bilim adamları ve yazarlar Karabağ'ı, özellikle Şuşa'yı görmeyi arzulamış, onun doğasından ve güzelliğinden bahsetmişlerdir. İşgalden kurtuluşun ardından Şuşa şehrinin Cumhuriyetin kültür başkenti ilan edilmesi ile yeniden canlandırılması Türk dünyası tarafından gururla karşılanan sosyo-ekonomik kalkınmanın imvesi olarak değerlendirilmektedir. Türkiye ile ilişkilerin yeni aşaması olarak değerlendirilen Şuşa Deklarasyonu'nu özellikle belirtmek gerekir. Bu çalışma Deklarasyon'un Azerbaycan'ın dış politikasındaki önemini uluslararası ilişkilerin temel teorilerine dayanarak bilimsel perspektiften anlatmaktadır. Araştırmada Karabağ'ın tarihi-kültürel özellikleri tespit edilmiş ve Şuşa'nın turizm potansiyeli değerlendirilmiştir. Burada Şuşa şehrinin doğası, Sovyet döneminde Şuşa'da bulunan turistik tesisler, mevcut turizm potansiyeli, imar çalışmaları incelenmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden gözlem ve doküman/metin analizi tekniklerinden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Karabağ, Şuşa, Türk dünyası, Kültür, Turizm.

Abstract

The Karabakh region, an integral part of Azerbaijan, stand out as a provotal area deeply intertwined with the ethnogenesis and history of the Azerbaijani people. Throughout history, Karabakh has been a melting pot of diverse civilizations, artistry, artifacts, folk traditions, globally renowned music, and its mugham style. Discoveries of folkart, intricately patterned household items, ornate jewelry unearthed through scientific research and archaeological digs serve as tangible evidence of Karabakh's culture legacy. The region's unique natural geography, abundant freshwater sources, diverse flora and fauna, and intriguing natural formations like the Azykh Cave have provided a hospitable environment for human settlement since time immemorial. The allure of Karabakh carpets, horses, "Karabakh" Mugham school has captivated culturalenthusiasts and tourists alike, paving the way for a myriad of tourism opportunites ranging from ecotourism, mountain excursions to winter getaways, wellness retreats. Shusha, reclaimed its status as a cultural capital of the republic following liberation from occupation. With its seasonal charm, therapeutic offerings Shusha presents an enduring appeal for visitors. Even in the medieval era, European travelers, physicians, scholars and writers venturing to the East and Azerbaijan harbored a profound desire to behold he wonders of Karabakh, extolling its cultural richness.

The revitalization of Shusha is viewed as an impetus for socio-economic development, embraced by the Turkish world. The Shusha Declaration, which is considered as the new stage of relations with Turkey, should be mentioned. The value of this study is that it will explain the importance of the Declaration in Azerbaijan's foreign policy from a scientific perspective, based on the basic theories of international relations. The research aims to identify the historical-cultural features of Karabakh, raise awareness about the restoration of Shusha's historical-cultural heritage, and evaluate the tourism potential of Shusha. The nature of Shusha, the tourist facilities in Shusha during the Soviet period, the current tourism potential, the development works were examined. The study utilized qualitative research methods such as observation and document/text analysis techniques.

Keywords: Azerbaijan, Karabakh, Shusha, Turkic world, Culture, Tourism.

Önerilen Atf:

Nazarova, A. ve Kalender, N. E. (2024). Karabağ'ın Kültürel Özellikleri: Şuşa'nın Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *Journal of Academic Tourism Studies*, 5(Özel Sayı): 28-36.

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi 25.06.2024
Kabul Tarihi 09.10.2024

Sayı Editörü

Sedat Şahin

Sorumlu Yazar

Aynur NAZAROVA
xubanova77@mail.ru

1. GİRİŞ

Turizm, insan toplumunun gelişiminin modern aşamasında dünya ekonomisinin en önemli sektörlerinden biridir ve ölçeği nedeniyle dünyanın birçok ülkesinin önde gelen endüstrileriyle rekabet etmektedir. Birkaç yıl önce turizm kitlesel aktif rekreasyon türlerinden biriydi, ancak günümüzde bu sektör daha küresel bir anlam taşımaktadır. Seyahat etmek, doğanın kalbinde dinlenmek, tarihi yerleri, antik eserleri görmek, maddi kültür örnekleriyle ve kadim geleneklerle tanışmak insanlar için manevi bir ihtiyaç haline gelmiştir. Dolayısıyla turizm, ülke ekonomisinin gelişmesinde güçlü bir faktör olmasının yanı sıra, ülkeler ve bölgeler ölçeğinde sosyo-ekonomik sorunlara çözüm üreten disiplinler arası bir kompleks olarak, politik ve kültürel işlevlerin gerçekleştirilmesinde de özel bir öneme sahiptir. Günümüzde turizm, farklı ülke ve halklar arasında karşılıklı ilişkiler yaratan sosyal bir kurumdur, insani gelişmenin, sosyal refah ve yaşam standartlarının iyileştirilmesine, toplumun manevi zenginleşmesine hizmet eden bir kalite göstergesidir. Bu bağlamda toplumun sosyo-ekonomik ve kültürel gelişiminin bir sonucu olan, manevi zenginlik ve dinlenme ihtiyaçlarının karşılanmasına hizmet eden turizmin geliştirilmesi faktör olarak entegrasyon modern çağın önemli meselelerinden biridir.

Turizmin gelişmesiyle birlikte yeni iş alanları açılmakta, nüfusun yüksek yaşam standardı sağlanmakta, ticari ve kültürel ilişkilerin genişletilmesi için ön koşullar oluşturulmaktadır. Turizmin daha yaygın olarak geliştiği bölgelerde kültürlerarası entegrasyonun güçlenmesi için çok uygun koşullar yaratılmaktadır.

Tarihsel olarak gelişmiş, karşılıklı, gönüllü ve demokratik kişilerarası ilişkiler biçimi olan turizmin temel özü, toplumdaki sosyal birliğin ve dünyadaki insani potansiyelin güçlendirilmesi, halklar arasındaki anlayış, barış ve huzurun desteklenmesi ile ilgilidir (Galizdra, 2006:111).

1.1. KARABAĞ'DAKİ ASKERİ ÇATIŞMALARIN ÜLKE TURİZMİNE ETKİSİ

Turizm sektörünün gelişmesi öncelikle istikrara dayanmaktadır. Herhangi bir ülkede turizmin gelişimini etkileyen en önemli faktör sosyal ve politik istikrarın varlığı ve turistlerin güvenliğinin sağlanmasıdır.

İnsanlar dinlenmeyi ancak kişisel ve sosyal yaşamlarında maddi ve manevi açıdan belirli bir seviyeye ulaştıklarında, turistik gezilere çıktıklarında, dinlenme ve eğlencenin şu veya bu şekilde ana katılımcıları olarak hareket ettiklerinde düşünürler. Bu açıdan bakıldığında turizmin gelişimi ile toplumsal refah yakından ilişkilidir. Yalnızca istikrarlı ve gelişmekte olan ülkelerde turizmin gelişimi devlet politikasının ilerici bir dinamiği olarak kendini göstermektedir.

Modern küresel alanda yaşanan olaylar, belirli bölgelerdeki çatışmalar, göç akışları, ciddi bulaşıcı hastalıkların yayılması (Marsden, 1989:45) birçok alanda olduğu gibi turizm sektörünü de etkilemektedir. Bugün bunun gerçek örneği olan çok sayıda olguyu göstermek mümkündür.

Bu noktada Azerbaycan'ın en güzel tarihi bölgelerinden biri olan Karabağ bölgesi üzerinde durmak önemlidir. Bildiğimiz gibi 90'lı yıllarının başında meydana gelen küresel ölçekteki dönüşümler, Sovyetler Birliği'nin çöküşü, Azerbaycan'ın sosyo-politik hayatındaki kriz durumu, Ermenistan'ın saldırganlığı sonucunda Dağlık Karabağ'ın işgali cumhuriyette turizm alanında felç durumu yaratmıştı. Bir yanda turizm yapılarının çöküşü, geleneksel turizm rotalarının kesintiye uğraması, öte yandan, işgal altındaki bölgelerde dünyaca ünlü büyük turist üslerinin varlığı ve bir milyondan fazla zorla yerinden edilmiş mültecinin ve ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin bu üslere yerleştirilmesi, cumhuriyetteki turizmin kriz durumunu belirlemişti.

Karabağ, Eylül-Kasım 2020'de işgalden kurtarıldı. Aynı yılın 29 Ekim'inde Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, işgalden kurtarılan topraklardaki tarihi ve kültürel varlıkların (anıtlar ve kurumların) ilk envanterinin çıkarılması ve korunmasına ilişkin bir kararname yayınladı (<https://president.az/az/articles/view/44886>) Karabağ'ın kültürel mirasına ve belgelenmesine kapsamlı bir yaklaşım benimsenmeli, savaş sonrası bölgede bulunan tüm

kalıntıların, binaların, konutların ve mezarlıkların oluşturulduğu tarihi dönem ne olursa olsun, “karanlık miras” anıtı olduğu unutulmamalıdır. Son yıllarda arkeoloji ve kültürel miras araştırmalarında “karanlık miras” kavramı yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu kavram kökenini ilk olarak 1996 yılında John Lennon ve Malcolm Faley tarafından ortaya atılan “karanlık turizm” çalışmalarından almaktadır (Lennon, 2017:3).

Hem karanlık miras hem de karanlık turizm (ki kimi zaman hüznün turizmi olarak da adlandırılmaktadır), mevcut kullanımlarında oldukça belirsiz terimlerdir; ölüm, acı ve felaket mekanları, savaş alanları, esir kampları, toplu mezarlar ve benzerleriyle ilişkilendirilir. Aslında karanlık miras daha geniş anlamda, yani miras araştırmalarının kapsamını genişletme girişimi olarak görülmekte ve geliştirilmesi, tarihe iz bırakan Karabağ trajedilerinin tanınmasında önemli rol oynamaktadır. Bu anlamda Karabağ'daki İslam mirasının derinlemesine incelenmesi, Ermenilerin argümanlarını da zayıflatmakta ve tarihi gerçekleri dünya toplumuna sunmaktadır.

Bilindiği üzere askeri saldırı sonucunda Karabağ'ın tarihi yerleri yağmalanmış, çoğu ya tahrip edilmiş, tahrip edilmiş ya da tamamen yok edilmişti. Böylece birçok mağara askeri amaçlarla kullanılmış, mezar anıtları, Kafkas Arnavutluk'una ait anıtlar yok edilmiştir. Yapılan araştırmalar Karabağ topraklarında 13'ünün dünya çapında, 202'sinin ulusal, 30'unun ise yerel önemde olmak üzere 300'den fazla tarihi-mimari eserin bulunduğunu göstermektedir (Hüseyn, 2021:178).

Ermeni saldırganların yağmaladığı müzelerde Azerbaycan halkının tarihine ve kültürüne ait değerli eşyalar, resim ve heykeller, dünyaca ünlü Azerbaycan halıları ve kilimler, Azerbaycan'ın önde gelen şahsiyetlerinin eşyaları ve diğer değerli malzemeler bulunmaktadır. Şuşa, Laçın ve Gubadlı sanat galerilerinin Azerbaycan'ın önde gelen sanatçı ve heykeltıraşlarının eserlerini içeren koleksiyonları da yok edilmiştir. Burada ki kültür merkezleri, müzeler ve tarihi eserler zarar görmüş ve antik değeri olan değerli eşyalar Azerbaycan'dan çıkarılmıştır.

Yıkılan mimari örneklerin çoğu dini anıtlardır. Fuzuli, Cebrail, Gubadlı ve Zengilan bölgelerinde 19. yüzyıla ait 15'ten fazla cami ve 4 türbe tamamen yıkılmıştır. Toplamda Karabağ topraklarındaki 67 caminin 4'ü kısmen yıkılmış olup restorasyon sürecine uygundur.

İşgalden önce Kelbecer'in İstisu Beldesi'nde 2 büyük sanatoryum bulunmaktaydı. Bu alan eski SSCB düzeyinde önemliydi. Bölgede “İstisu” maden suları ile insan vücudundaki hem dahili hem de harici hastalıkları tedavi etmek mümkündü. Bu nedenle bölgeye bir tatil yeri ve maden suyu tesisi bile inşa edilmişti.

30 yıl boyunca Karabağ'ın hem doğası hem de altyapısı, turizm ve rekreasyon kaynakları da dahil olmak üzere düşman tarafından sömürülmüş yok edilmişti, aynı zamanda Türk kökenli yer adlarının kitlesel Ermenileştirilmesi Ermeni vandalizminin bir başka biçimiydi.

Eylül 2020'de Azerbaycan Ordusu'nun gerçekleştirdiği karşı saldırı sonucunda Karabağ'ın kurtarılması, diğer alanların yanı sıra turizmin geliştirilmesine de imkan yarattı.

Karabağ bölgesi, Azerbaycan halkının etnogenezi, tarihi ve kültüründe önemli rol oynayan bölgelerden biridir. Karabağ büyüleyici doğasının yanı sıra zengin maddi ve manevi değerlere sahiptir. Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Karabağ'ın zengin sanatı, tarihi eserleri, dünyaca ünlü müziği ve kendine özgü muğam tarzı vardır. Bilimsel araştırmalar ve arkeolojik kazılarda bulunan, ev eşyaları, üzerlerindeki desenler, takılar üzerindeki resimler Karabağ'ın kadim kültürünü kanıtlar niteliktedir.

2. KARABAĞ: TARİH VE GERÇEKLİK

Karabağ M.Ö. IV. yüzyıldan M.S. VIII. yüzyılın başlarına kadar Karabağ, 8-12. yüzyıllarda Sajiler, Salariler, Ravvadiler, Selçuklular ve Atabaylar (Eldeniz), İlhanlılar, 13-15. yüzyıllarda Karakoyunlu ve Akkoyunlular, 1501-1736'da Safevi Devleti, 1747-1821 yıllarında ise Karabağ Hanlığı'nın bir parçası olmuş, bu devletlerin hepsi Azerbaycan'ın tarihi devletleridir.

Yazılı kaynaklar da tarihi çarpıtan bazı Ermeni yazarların aksine, Karabağ'ın Azerbaycan'ın kadim toprağı olduğunu, Karabağ'ın Kafkas Arnavutluk'un tarihi toprağı olduğunu ve hiçbir zaman Ermenistan'ın bir parçası olmadığını, nüfusunun Ermenileşmeye maruz kaldığını doğrulamaktadır. Güney Kafkasya'nın eski tarihiyle ilgilenen, Ermeni kökenli I. Orbeli, J. Yeremyan ve diğerleri de bunu doğrulamaktadır (Minorskiy, 1963:28; Orbeli, 1963:149-155, 358 ve Yeremyan, 1958:303-310).

Azerbaycan'ın 7. yüzyılın sonlarında Arap egemenliğine katılmasıyla ülkede İslam dini hızla yayılmaya başladı. Tarihi Karabağ bölgesi, Kuzey Azerbaycan'da İslam'ın ilk yayıldığı bölgelerden biriydi. Bölgede çoğu İslam mimari kültürünün örnekleri olan 2000'den fazla farklı tarihi ve kültürel anıt tescil edilmiştir (Hacıyev, 2006:40-41). Karabağ'da İslam dini anıtlarının yanı sıra Arnavut Hıristiyan tapınaklarının inşaatı da devam etmiştir. Bu açıdan bakıldığında, bu Hıristiyan anıtları haklı olarak Azerbaycan'ın kültürel mirasının bir parçası olarak kabul edilmektedir.

Karabağ Nadir Şah'ın imparatorluğunun yıkılmasından sonra oluşan ve yukarıda da belirttiğimiz gibi Azerbaycan'ın bağımsız devletlerinden biri olan Karabağ Hanlığı'nın (1747-1821) topraklarını oluşturuyordu. Panahali Han ve İbrahimhalil Han dönemlerinde gerçekleştirilen reformlar, aktif dış politika, Nadir Şah'ın sürgün ettiği Azerbaycanlı kabilelerinin geri dönüşü ve ayrılıkçı Melikkar'ın zapt edilmesi sayesinde Karabağ Hanlığı Güney Kafkasya'nın en güçlü devletlerinden biri haline gelmişti. Şuşa şehrinin Karabağ'ın siyasi ve kültürel merkezi olarak yükselişi bu dönemde başlamıştı (Croissant, 1971:11&Shnirelman, 2003:200).

3. AZERBAIJAN TARİHİNDE ÖZEL YERE SAHİP BİR KALE ŞEHİR - ŞUŞA

Şuşa şehri, Küçük Kafkasya'nın güney kesiminde, geniş bir dağ platosunda, deniz seviyesinden 1400-1600 m yükseklikte yer almaktadır. Bu dağ masifinin batı kısmı görkemli bir kaya şeklinde yükselmektedir. 19. yüzyılın başlarında Fransız gezgin Dubois-de-Montperre, "Kafkasya'ya Yolculuk" adlı kitabında (volkanik melafirden oluşan ve kireçtaşıyla kaplı) bu devasa kayayı anlatmıştı (Dübua-de-Monpere, 1848).

Şuşa, doğa ve kültürün mükemmel bir şekilde birleştiği bir yerdir. Şuşa, Küçük Kafkasya'nın dağları arasında muhteşem bir manzaradır. Buranın doğası ve manzarası gerçekten çok güzeldir. Tarihçi Potto, Şuşa şehrini "Sarp dağlar ve kayalıklar arasında yer alan Şuşa kalesi, bulutlara kadar yükselmektedir" sözleriyle tasvir etmektedir. "Geçilmez bu dağın üzerinde Karabağ Hanlığı'nın kurucusu Panahali Han Cavanşir, 1750 yılında savunma amacıyla kale-şehir kurmuştur. İlk başta şehir onun adına "Penahabad" veya "Kale" olarak adlandırılmıştır (Potto, 1898:400). Şuşa hem geniş hem de dağlık arazide inşa edilmiştir (Məmmədov, 2016:56). Tarihi kaynaklara göre kalenin yapımına 1750 yılında yüksek ve sarp bir dağ üzerinde başlanmış ve 1756-1757 yıllarında inşaat tamamlanmıştır.

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren şehrin nüfusu hızla artmış ve Şuşa, Azerbaycan'ın stratejik açıdan önemli şehirlerinden biri haline gelmiştir. Panahali Han döneminde bile şehirde büyük imar çalışmaları yapılmış ve İbrahimhalil Han (1763-1806) döneminde Karabağ Hanlığı daha da güçlenmiştir. Hanlığın topraklarında Askeran, Agoglan Kaleleri, Şuşa Kalesi'nin surları vb. dikkat çekici, stratejik açıdan önemli kaleler inşa edilmiştir. Kısa sürede oldukça büyüyen şehir, doğal güzellikleri, yüksek binaları ve görkemli kale duvarlarıyla dikkat çekmekteydi. Kentte her birinde cami, çeşme ve hamam bulunan 17 mahalle bulunmaktaydı.

Şuşa, 18. yüzyılın ikinci yarısında halıları, ipekleri, kumaşları ve porselen tabaklarıyla dünya pazarları ölçeğine ulaşmış ve büyük bir üne kavuşmuştur. Bu dönemde kentte çok sayıda esnaf mahallesi oluşturulmuş, ticaret daha hızlı gelişmiştir. Şuşa tüccarları Tebriz, Tahran, İsfahan, İstanbul, Bağdat, Semerkant, Moskova, Marsilya ve diğer şehirlerle ticari ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Kentte "Panahabadi" adı verilen gümüş sikkeler basılmıştır.

Şuşa'da "Bazarbaşı" denilen yerden "Şeytanbazar" a kadar uzanan kapalı alışveriş merkezi ve şehrin ana caddesine "Rastabazar" adı veriliyordu. Ortaçağ Doğu tarzında zevkli bir şekilde inşa edilen bu çarşı şehre özel bir çekicilik kazandı. Şuşa'nın ticaret merkezinin eşsiz görünümü, otayolun bitişiğindeki büyük pazar meydanıyla tamamlanıyordu. Şehrin "Meydan" adı verilen ana

meydanı, ticari binalar, mağazalar, bir kervansaray ve “Rastabazar” caddesi boyunca inşa edilmiş çift minareli güzel bir Cuma Camisi’nden oluşuyordu.

Şuşa 19. yüzyılda zaten bölgenin en gelişmiş şehirlerinden biriydi. Öyle ki 1873 yılında Viyana’da açılan uluslararası sergiye Şuşa’yı temsil eden temsilciler de katılmış ve sergileri yabancılar arasında büyük ilgi uyandırmıştır.

1903 yılında Tiflis’te yayımlanan “Vestnik Kavkaza” (“Kafkasya Haberleri”) dergisinin 43. sayfasında “Şuşa’nın görünümü ortaçağ Avrupa şehirlerini anımsatmaktadır. Bu şehrin tüccarları ipek ve koza ticaretinde üstün bir konuma sahip olup, Tiflis, Moskova ve Marsilya şehirleriyle doğrudan ticari ilişkiler sürdürmektedirler” ifadelerine yer verilmiştir. Ayrıca 24 Mayıs 1868 tarihli “Qafqaz” gazetesinde Şuşa’nın gündün güne değil, saat be saat büyüdüğüne, ticaretinin geliştiğine, şehrin nüfusunun zenginleştiğine ve insanlar her yönden buraya akın ettiğine, dolayısıyla da şehirde 25.000 kişinin yaşadığının rahatlıkla söylenebileceğine dikkat çekilmiştir. (<https://axar.az/news/gundem/273807.html>).

Bir zamanlar “Küçük Paris”, “Kafkasya Sanat Tapınağı”, “Azerbaycan Müziğinin Beşiği” ve “Doğu Konservatuarı” olarak anılan Azerbaycan’ın tarihi ve kültürel merkezi Şuşa, aynı zamanda seçkin bilim, kültür ve sanat şahsiyetlerinin de anavatanıdır. Şuşa şehrinin bir kültür merkezi haline getirilmesinde, bilim, eğitim ve kültürün gelişmesinde kentte yetişen aydınların büyük rolü olmuştur.

Birçok araştırmacı Şuşa’nın güzel, ılıman doğası ve coğrafi konumundan bahsetmiştir. Şuşa’nın ana gelir kaynağı her daim turizmdir. Hatta söz konusu araştırmacıların da tedavi için buraya geldiği bilinmektedir. Şuşa’nın kuru ve temiz havası akciğer, astım ve bronş hastalıkları olanlar için paha biçilmezdir. Klimatologlar, deniz seviyesinden 1403 metre yüksekte yer alan önemli bir şehrin iklim koşullarını, fauna ve florasını dikkatle inceledikten sonra Şuşa’nın tıbbi açıdan büyük öneme sahip bir şehir olduğunu belirtmiştir. 1854 yılında şehrin güneyinde, 18 kilometre uzaklıktaki “Turşsu” adı verilen kil köşesinde maden suyu çıkmış ve bilim adamlarının görüşleri doğrulanmıştır.

Dünyanın en uzun maden suyu boru hattı- doğrudan şehre giden 32 kilometrelik Narzan tipi Şırlan ekşi suyu, Şuşa’nın bir tatil yeri olarak ününü yaymış ve onu bir dağ iklimi tatil beldesinden balneolojik bir tatil beldesine dönüştürmüştür. Şırlan maden suyu, mide-bağırsak hastalıklarının tedavisinde yaygın olarak kullanıldı. Güzelliğiyle öne çıkan ve dünyanın başka hiçbir yerinde yetişmeyen “Hari bülbül” gülü Şuşa dağlarında yetişmektedir. Bu endemik çiçek hem güzel hem de şifalıdır.

1950’li ve 1960’lı yıllarda Şuşa şehri Azerbaycan’ın en güzel tatil beldesi, turizm kaynaklarına sahip son derece önemli sağlık merkezlerinden biriydi. Sovyet yönetimi yıllarında Şuşa, SSCB ölçeğinde güzel bir dağ iklimi ve balneolojik tatil bölgesiydi. Burada sanatoryumlar, pansiyonlar ve turist üsleri inşa edilmişti. Dağlık Karabağ’da pek çok pitoresk yer bulunmasına rağmen Şuşa, antikliği ve temiz havası nedeniyle eski SSCB’nin başlıca turizm merkezlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

4. KÜLTÜR TURİZMİ VE AZERBAJCAN’IN KARABAĞ BÖLGESİNİN KÜLTÜR TURİZMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Kültür turizminin küreselleşen dünyada gelişmesi, uluslararası-jeopolitik bir nitelik taşımasının yanı sıra, her devletin uluslararası alanda temsilinin hızlandırılması, coğrafi kaynaklarının, mevcut fırsatların ve kültürünün tanıtılmasının da bir aracı haline gelmiştir. Turizm aynı zamanda esasen gezginin eğlenmesini ve iyi vakit geçirmesini amaçlayan, yeni duygular, izlenimler ve anılar yaratan ekonomik bir faaliyettir. Bu izlenimlerin yaratılmasında kullanılan en önemli kaynak ise kültürel miras kaynaklarıdır. Bir ülkede turistler için önemli olan rekreasyon koşullarının yanı sıra kültürel etkinlikler, yerel kültürle ilgili müzik, dans ve tiyatro gösterileri, ustalık sınıfı mutfak etkinlikleri, kültürel miras kaynaklarının kullanılması ve kültür turizminde kilit rol oynaması anlamına gelmektedir.

Öncelikle Azerbaycan'ın çok nadir doğal, kültürel, milli ve etnografik objeler kompleksine sahip olduğunu belirtmek gerekir. Tarihi miras, elverişli coğrafi konum, 11 iklim türünden 9'unun varlığı, Hazar Denizi'nin kıyı konumu, flora ve fauna çeşitliliği ve zenginliği, deniz kıyısında konum, kültürel-tarihi miras, lezzetli yemekler, yüksek misafirperverlik gelenekleri Azerbaycan'da kültür turizminin gelişmesi bakımından ümit vericidir.

Azerbaycan'da 1,5-2 milyon yıl önce eski insanların yaşadığı bilim adamları tarafından kanıtlanmış, mağaralarda yapılan arkeolojik kazılar, eski taş devri insanların ve eski ilkel toplulukların oluşumu ve gelişimi hakkında bilgi verilmesine olanak sağlamıştır. Azerbaycan'ın en eski bölgelerinden biri olan Gobustan'daki kaya resimleri, olay örgüsünün çeşitliliği nedeniyle bu toprakların çok eski bir tarihe sahip olduğunu söylememize olanak sağlamaktadır (İsmayilov, 2012:51-58). Böylelikle Azerbaycan, tarih turizminin gelişmesi açısından turistlere olumlu fırsatlar vaat etmektedir, çünkü ülkede turizmin gelişmesi açısından önemli olan 6000'e yakın tarihi mekan bulunmaktadır.

Karabağ bölgesini kültür turizmi açısından incelendiğinde bölgenin büyüleyici doğasının yanı sıra zengin mirası kültür turizminin gelişimi için büyük bir kaynak olduğunu söyleyebiliriz. Karabağ el sanatının büyük ve zengin bir tarihi vardır. Karabağ'da bulunan kap, silah ve süs eşyaları sadece tarihi bir gerçek değil, aynı zamanda onu hazırlayan sanatkarın ustalığı hakkında da değerli bir bilgi kaynağıdır. Sanat eserleri üzerlerinde olan çizim ve süslemelerle dönem insanların örf ve adetleri, dini inançları ve hatta kıyafetleri hakkında bilgi edinilebilmektedir. Karabağ halk sanatı tarihi, etnografik ve sanatsal özellikleri giysilere de yansımıştır. Bu özellik hem belirli bir şekle sahip giysilerde hem de süslemelerinde olduğu kadar sanatsal nakış, dokuma ve örgülerde de kendini göstermektedir (Soltanova, 2015:45).

Şuşa, Azerbaycan'da halı üretiminin önemli merkezlerinden biriydi. 19. yüzyılın sonlarında dünya pazarlarında Azerbaycan halılarına olan talebin artması Şuşa'da halıcılığın daha da gelişmesine yol açmıştır. Karabağ halıları sanatsal özelliklerine göre desenli ve desenli halılar olmak üzere iki büyük gruba ayrılmaktaydı. 18.-19. yüzyılların karakteristik özelliği olan Şuşa halılarında çoğunlukla motif olarak bitkisel unsurlar hakimdir.

Son zamanlarda Azerbaycan'da kültür turizmi doğrultusunda uluslararası ilişkilerin düzenlenmesi ve geliştirilmesi, ülke turizminin geliştirilmesi ve turizm altyapısının geliştirilmesi, turizm fırsatlarının teşvik edilmesi alanında somut görevler belirlenmiştir. Günümüzde kültür turizmi, halkımızın tarihini, kültürünü ve kadim geleneklerini yabancı turistlerin ilgisine sunma konusunda önemli rol oynamaktadır. Ayrıca ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyini yerinde deneyimlemek, 20 yılı aşkın süredir devam eden Ermenistan-Azerbaycan çatışmasının dünya kamuoyuna tanıtılmasında hiç de azımsanmayacak bir rol üstlenmektedir.

Şunu vurgulamak gerekir ki, Tarihi Zafer'e kadar Azerbaycan'ın Bakü'de düzenlenen prestijli etkinliklere ve prestijli yarışmalara ev sahipliği yapmasının arkasında KARABAĞ duruyordu. Dünya haritasında Azerbaycan diye adlandırılan ülkeyi tanımayanlar bu zafer sayesinde Azerbaycan'ı tanımış oldu. Bakü'de düzenlenen "Nar", "Hurma", "Caz" gibi festivaller ve "Formula 1" yarışları, 2015 yılında "Avrupa Oyunları", 2017 yılında "İslami Dayanışma Olimpiyat Oyunları", 2023 yılında gerçekleştirilen "19. Azerbaycan Uluslararası Seyahat ve Turizm Fuarı (AITF)" ülkeyi dünyaya tanıtma aracı olmuştur.

Zafer sonrası düzenlenen tarihi Muğam ve uluslararası müzik festivalleri, mimari eserlerin restorasyonu, bölgenin gelecekte kültür turizmi açısından önemli bir destinasyon haline getirilmesinde önemli adımlardır.

Her turistik destinasyonda olduğu gibi Karabağ bölgesinin destinasyon haline gelmesinin önemli koşullarından biri de buranın turistler için ilginç ve dikkat çekici yerler bakımından zengin olmasıdır. Doğası, iklimi, maden kaynakları, tarihi ve mimarisi bakımından Azerbaycan'ın kültür beşiği olan Karabağ, bir kültür turizmi destinasyonu oluşumu için zengin kültür turizmi kaynaklarına sahiptir.

Karabağ, ekolojik, dağ, kış, avcılık, sağlık gibi birçok turizm türünün gelişmesi için büyük fırsatlara sahiptir. Ekoturizmi bu alanların geleceği olarak düşünürsek, doğal kaynaklar açısından zengin olan Karabağ'da çeşitli ekstrem turizm, agroturizm ve “yeşil” turizm türlerinin düzenlenmesi mümkündür. Kelbecer ve Zengilan'daki kaplıcalar, Şuşa'daki kaplıca terapi merkezi, potansiyel teleferik, Hudafarin Köprüsü, Azih Mağaraları yeni turizm rotaları için caziptir. Asit reflü tedavisine yönelik sanatoryum potansiyeli içerisinde büyük bir turizm kompleksi, turizm kümelerinin oluşturulmasına olanak sağlamaktadır (Musayev, 2022:58-77).

Söz konusu yerlere turist çekmeye çalışırken bir dizi program benimsenmiştir. Karabağ'ın bir turizm bölgesi olarak olumlu imajını oluşturmak ve yaymak amacıyla hükümet, bölgenin turizm potansiyelini çok sayıda uluslararası sergide düzenli olarak tanıtmaktadır. Ayrıca yabancı gazeteciler ve tur operatörleri de turizm olanaklarını tanımak üzere sürekli olarak ülkeye davet edilmektedir. Çok çeşitli rekreasyon olanaklarına ve zengin flora ve faunaya sahip olan Laçın'daki sıcak maden suyu, bu alanların turizm potansiyelini genişletecektir.

Bilindiği üzere Azerbaycan'da 2022 yılı “Şuşa Yılı” ilan edilmişti. Bu karar, Şuşa'nın ve genel olarak Azerbaycan'ın Karabağ bölgesinin tarihi geçmişi, bugünü ve geleceği ile ilgili karmaşık önlemlerin uygulanması açısından büyük önem taşıyordu. Bugün kültür beşiği olan Karabağ'ımıza ve Şuşa'mıza kültür ruhunun geri dönmesi, tarihi ve kültürel mirasa, milli düşünceye duyulan saygının bir tezahürüdür. Şuşa'da muhteşem “Haribülbül” Festivali'nin düzenlenmesi ve Molla Penah Vâkîf'in türbesi önünde “Vâkîf Şiir Günleri” etkinliği yapılması dikkat çekici olaylardır.

Azerbaycan'da Muğam sanatçıları için birçok ünlü okul bulunmaktadır. Bu tür Azerbaycan'ın her yerinde yaygın olmasına rağmen Şuşa, muğam sanatının ana merkezidir. Muğam sanatında özel bir yere sahip olan Karabağ makamı esas olarak Şuşa'da oluşmuştur. Karabağ Muğam okulu XX. yüzyıl boyunca müzik dünyasına yeni ve parlak sanatçılar kazandırmış ve bunların çoğu Şuşa'lı lakabını almıştır.

İlk kez 1987 yılında Cıdır Ovası'nda düzenlenen Haribülbül Festivali, Azerbaycan muğamının dünyaya tanıtılması açısından oldukça önemlidir. Şuşa'nın güneyinde orman ve çayırarla çevrili Cıdır Ovası, uzun yıllardır at yarışlarına, festivallere ve diğer spor etkinliklerine ev sahipliği yapmaktadır. Bu nedenle Haribülbül Festivali'nin 1. etabı Cıdır Ovası'ndadır.

Festival bu yıl Laçın şehrinde düzenlenerek kapsamını genişletti. 13 Mayıs'ta Hekari Nehri çevresinde farklı ülkelerden çok sayıda sanatçının katıldığı konserdüzenlendi. Önde Azerbaycan ve Türkiye bayrakları taşıyan 27 Karabağ atlı süvari birliğinin ICESCO üyesi ülkelerin bayraklarıyla Cıdır Ovası'na çıkması yerli ve yabancı katılımcılar için dikkat çeken anlardan biriydi.

Turizmde kültürel miras kaynakları arasında yer alan bir diğer bileşen ise ulusal mutfaklardır. Ulusal mutfak örneklerinin turizmde kullanımı uluslararası alanda daha yaygındır. Bu bağlamda Mayıs 2022'de Şuşa'da bir dizi etkinlik gerçekleştirildi, düzenlenen Uluslararası Mutfak Festivali'nde farklı ülkelerden aşçılar bir araya geldi. Ayrıca festival günlerinde sanatçıların katılımıyla sanatsal bir program sunuldu, rekreasyon ve eğlence bölgesindeki pavyonlarda gösteriler, konserler ve sergiler düzenlendi. Mutfak festivalinin son gününde ise Azerbaycan'ın milli müziği çalındı, yerel oyun ve filmlerden sahneler konuklara sunuldu. “Azerhalça”nın yaratıcı ekibi, başta ünlü Karabağ halıları olmak üzere halı dokuma gelenekleri hakkında çeşitli interaktif sunumlar gerçekleştirdi.

Festival kapsamında “Şuşa. Bahar Efsanesi” adı altında plein gerçekleştirildi. Doğanın koynunda yaratılan eserler, zamanın işgal ettiği bir şehrin mevcut durumunu ve büyüleyici doğasını yeniden canlandırdı. Festival kapsamında Azerbaycan'ın milli el sanatlarından örnekler de sergilendi.

Böylelikle kültür turizmi, özellikle Azerbaycan gibi dünya turizm pazarında kültür turizmi destinasyonları arasında yeni yer alan bir ülkede, uluslararası dünyada ülke imajının oluşmasına katkı sağlayan önemli bir araç olarak görülmektedir. Bu olaylar Azerbaycan halkının misafirperverliğini, bu şehrin antikliğini ve güzelliğini göstermektedir.

Şuşa şehrinin yeniden canlandırılması Türk dünyası tarafından gururla karşılanan sosyo-ekonomik kalkınmanın ivmesi olarak değerlendirilmektedir. Şuşa, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında, Azerbaycan halkının ve aynı zamanda eski Türk gelenek ve göreneklerinin yaşatılmasında ve dünyaya aktarılmasında ciddi sorumlulukları yerine getiren bir kültür beşiği olacaktır. Türkiye ile ilişkilerin yeni aşaması olarak değerlendirilen Şuşa Beyannamesi'ne özellikle vurgu yapmak gerekir.

Azerbaycan ile Türkiye arasında 15 Haziran 2021 yılında Şuşa'da her iki ülkenin cumhurbaşkanları tarafından imzalanmış Şuşa Beyannamesi'ne göre Azerbaycan ile Türkiye hem askerî hem de savunma alanında ortak işbirliği içerisinde faaliyet gösterme kararı almıştır. 3 Şubat 2022'de Türkiye Büyük Millet Meclisi, Şuşa Beyannamesi'nin onaylanmasını uygun bulan kanunu kabul etmiştir.

Şuşa Beyannamesi aynı zamanda 13 Ekim 1921'de imzalanan Kars Antlaşması'ndan sonra Türkiye'nin Azerbaycan'a desteğini en güçlü biçimde gösteren resmi belge niteliğini taşımaktadır. Kars Antlaşması'na atıfta bulunan Beyanname'de, Zengezur Koridoru'nun açılmasıyla ilgili olarak ilgili önlemlerin uygulanması, ekonomi, eğitim, modern teknolojiler alanlarında işbirliğinin daha da derinleştirilmesi, iki ülke silahlı kuvvetlerinin operasyonel kapasitesinin karşılıklı olarak artırılması ve diğer önlemlerin alınması öngörülmektedir.

5. SONUÇ

Modern çağda küreselleşme ve bütünleşme süreçlerinin yoğunlaştığı bir dönemde turizmin gelişmesi, turizm sektöründe yatırım çekiciliğinin artırılması, bu alandaki mevcut potansiyelin daha verimli bir şekilde ekonomik alanlara çekilmesi, akışta öncü konuma gelmesi Turistlerin uluslararası turizm operasyonlarında daha esnek ve aktif olmaları her ülke için önemlidir ve devletin dinamik, sürdürülebilir ve uzun vadeli kalkınmasının temel koşullarından biridir.

Turizmin gelişmesinden elde edilen sosyal sonuçlar şöyle sıralanabilir:

1. Turizmin gelişmesi nüfusun istihdamını sağlar ve yerel şirketleri destekleyen gelir sağlar. Turizmin gelişmesi için gerekli altyapı, diğer birçok endüstrinin ekonomik büyümesine katkıda bulunur. Turistlerle temasa geçerek toplumun bakış açısı, eğitim ve kültürel düzeyi gelişim gösterir.
2. Halkınöz kültürel mirasına ilgisi artar. Turizm şirketlerinin düzenlediği hayırsever programlar, kültür ve eğitim alışverişleri sosyal faydalar sağlar.

Sonuç olarak Karabağ'ın elverişli ekonomik-coğrafi konumunun, zengin kaynaklarının, eşsiz doğal-iklim özelliklerinin, verimli topraklarının, zengin flora ve faunasının ülke turizm sektörünün gelişmesinde yeni ufuklar açtığı söylenebilir. Bu alanda elde edilen sonuçlar Şuşa'nın değerli bir tatil beldesi olduğunu ve avantajlarını doğrularken, bilimsel ve pratik açıdan da ilgi çekicidir. Bu sonuçlar, bölgedeki tatil köylerinin yapımının bilimsel temellere oturtulması ve sanatoryum-resort tesislerinin doğru şekilde dağıtılması için kullanılabilir.

Özellikle bugün dünyanın en hoşgörülü yeri olan Azerbaycan'ın gerçeklerinin, tarihi geleneklerinin tanıtılması, Azerbaycan halkının misafirperverlik özelliğinin daha derin keşfedilmesi ve ulaştırılması, kültür turizminin sosyo-felsefi kavramının oluşmasını gerektirmektedir. Son yıllarda Zafer'ın ardından Azerbaycan'da düzenlenen uluslararası sanat etkinlikleri ve spor yarışmaları da ülkenin turizm açısından çekiciliğinin artırılmasında ve yerel turizm pazarının gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

Burada "Turizm barışın pasaportudur" sloganını hatırlatmakta fayda vardır. Karabağ bölgesinin turizm sektörünün gelişmesinin yanı sıra birçok turizm çeşidinin düzenlenmesi, turizm altyapılarının oluşturulması veya modern standartlara uygun şekilde restorasyonu, yerli ve yabancı turistlerin bölgeye çekilmesi için sosyo-kültürel altyapının, ulusal kültürün, ulusal-kültürel değerlerin, geleneklerin geliştirilmesi, küreselleşen dünyada tarihi kültürel anıtların korunması ve halklar arasında bağlantı ve ilişkilerin oluşması için fırsatlar açacaktır.

Kaynakça

- Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad olunmuş ərazilərində müvəqqəti xüsusi idarəetmənin təşkili haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. <https://president.az/az/articles/view/44886>. (ErişimTarihi: 29.10.2020)
- Croissant Michael P., (1971). The Armenia-Azerbaijan conflict: causes and implications, 11
- Dübua-de-Monpere (1848). "Qafqaza səyahət", Paris
- Galizdra, A. (2006). Fenomen turizma: metodologiya issledovaniya// Vestnik Saratovskogo gosudarstvennogo tehniçeskogo universiteta, No: 2, 111.
- Hacıyev G. (2006). Karabağ'ın ortaçağ anıtları. Journal Irs, No. 6 (24), 40-41
- Hüseyn C. (2021). YeniQarabağnamə. Bakı, 178
- İsmayılov İ. (2012). Azərbaycan turizmin inkişafını xarakterizə edən göstəricilərin təhlili. Milli Aviasiya Akademiyası elmi məcmuəsi. № 2, 51-58
- Lennon J. Dark Tourism.Oxford Research Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice.<https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190264079.013.212>(Erişim Tarihi: 31.03.2017)
- Marsden K. (1989). Creating the right environment for small firms. Small enterprise development. Policies a programmes. Geneva, 45
- Məmmədov N. (2016). Azərbaycan Respublikasının Şuşa şəhərinin tarixi. Avropa nəşriyyatı, Bakı, 56
- Minorskiy V.F. (1963). İstoriya Şirvana i Derbenda. M, İzd-vo vostoçnoy literaturı, 28.
- Musayev A. (2022). Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında turizmin perspektivli investisiya imkanları // Elm və İnnovativ Texnologiyalar Jurnalı №20, 56-77.
- Orbeli, İ.A. (1963). İzbranniye trudı, Yerevan, 149-155; 358.
- Potto B. (1898). Ayırı-ayrı oçerk, epizod, əfsanə və bioqrafiyalarda Qafqaz müharibələri. Sankt-Peterburq, 400
- Shnirelman V.A. (2003). Hafıza Savaşları: Transkafkasya'da Mitler, Kimlik ve Politika, M., Akademkniga, 200
- Soltanova, H.B. (2015). Azərbaycan Respublikasında turizm və onun inkişafı. Bakı: AzTU, 45
- ŞUŞA - Azərbaycanın tarixi mədəniyyət mərkəzi, Qarabağın baş tacı və hərbi-strateji əhəmiyyətə malik qədim şəhər. <http://www.shusha-ih.gov.az/az/news/672.html> (ErişimTarihi: 27.11. 2020).
- Yeremyan S. T. (1958). Ekonomika i sotsial'nyy stroy Albanii III–VII vv. // Oçerki istorii SSSR III-IX vv. M.:İzd-vo ANSSSR, 303-310